

Harsányi Zsolt a szórakoztató — iparos

Olvasni sokféleképpen lehet. Ha megkérdeznénk az embereket, hogy miért is olvasnak, a nagyon sokféle választ két nagy csoportba oszthatnánk. Az egyik csoportba tartoznak azok, akik problémáikra keresnek feleletet, akik új világokat, új emberi viszonylatokat akarnak megismerni, azaz: többek akarnak lenni, mint voltak, mielőtt elolvasták a könyvet. Könyvtárstatistikánk azt az örvendetes tényt mutatja, hogy nemcsak az olvasóközönség száma nő, hanem ezen a növekvő számon belül ennek a csoportnak az aránya is lényeges javulást mutat. A másik csoportba tartoznak azok az emberek, akiknek az életükben valami, vagy éppen minden jó hiányzik. Ezeket a hiányokat keresik a könyvekben. Az unalmas, szürke kispolgári életbe kényszerített emberek ezért keresik az izgalmas olvasnivalókat, a kalandokat, fantasztikumot, háborzongatót. Ezt az irodalmat nyugodtan besorozhatjuk a kábítószeresek sorába. Mert az. Szellemi narkotikum. Hogy ez veszélyesebb-e, vagy az alkohol, a nikotin és az ópium? Felesleges vitakozni rajta. Vitathatatlan azonban, hogy ez a közönség óriási százalékban olyanok közül kerül ki, akiknek az életében valami nincs rendben. Ezeknek az olvasóknak a száma azonban, ellentétben az előbbivel, nálunk csökken. Kevesebb a vakvágányra futott életű ember, mind többen és többen tudják megoldani problémáikat, és egyre kevesebben fordulnak a kábítószeresekhez. Ide sorolnám még az olvasóknak egy másik fajtáját, akit röviden így neveznék: a kényelmes ember. Ez az, aki nem akar »gondolkozni a könyvön« aki pusztán szabad idejét akarja minél kényelmesebben és kellemesebben agyonütni. Ezeknek a száma sem növekszik, sőt csökken, de még mindig elég sokan vannak ahhoz, hogy problémáikkal foglalkozzunk. Ebbe a csoportba tartozó emberek írója Harsányi Zsolt.

Ha végigtekintünk kötetei címén, első pillanatra úgy látszik, hogy egy »univerzális zsenivel« találkozunk, aki Zrínyi Miklóstól kezdve Madáchon keresztül Petőfiig mindenkiről tudott írni, s emellett még egy csomó társadalmi regénnyel is »gazdagította« a magyar irodalmat. Csak ha beléjük olvasunk, akkor jövőnk rá, hogy itt nem erről, hanem egészen másról van szó, a legszükségesebb és legcsúnyább dologról: a pénzről. Mert ez a műzása Harsányinak. Nincs az a kereskedő, aki jobban kiszolgálja vevőit, mint Harsányi a közönségét, a birtokos osztályt, a dzsentrit és az arisztokráciát.

Harsányi nem akart semmit, csak szórakoztatni, mondhatná valaki. Nem akart a társadalmi problémáikról beszélni. Erről azonban bizony elmondhatjuk, erősen hasonlít arra a bizonyos fából készült vaskarikára. Az emberek társadalmi viszonylatokban ének, közölgjön róluk bárki bármít is, társadalmi viszonylataikról szólnia kell, akár akar, akár nem. A világnézettelenség, az állást nem foglалás, sem más lényegében, mint egy fajta reagálás ezekre a problémákra. Harsányi műveit éppen az teszi kétes értékűvé, hogy »emberi« problémákról írva, egy hazug társadalmi ideált állít fel, s valóságból vett alakjai, történetei is a valóságnak ellentmondó tendencia — legyen az bármilyen burkolt is — elkerülhetetlenül konfliktust okoz, mely elsilányítja a művet.

Harsányi történelmi regényei közül viszonylag legjobb a »Szólalj, szólalj virrasztó«, Zrínyi Miklós életrajzi regénye. A regény felveti ugyan a legfontosabb problémát, Zrínyi vergődését a »két pogány közt«, de Zrínyi összes tulajdonsága közül a »királyhűségre« helyezi a főhangsúlyt. A szórakoztatáson kívül nem valószínű, hogy más szándéka is volt Harsányinak e könyv megírásával, de akarva, akaratlan, műve a királyhűség, azaz a hatalom feltétlen tiszteletét árasztja magából. A probléma megoldása ennek megfelelően szintén hamis. Valami »turáni átok« lebeg a hősök és az egész ország felett, mely megakadályozza, hogy a török és német ellen eredményesen harcolhassanak:

»Csudálatos, hogy nem érthetjük meg egymást« — mondja Zrínyinek az öccse, »dehogy csudálatos« — feleli Zrínyi — hiszen magyarok vagyunk. A magyar a a magyart soha meg nem érti, ez az oka minden bajnak.« Az összefogásnak, a nemzeti egységnek a problémája így oldódik fel valami megfoghatatlan »tragikus« magyar problémába.

A történelmi regény, amelyik mondani is akar valamit, így vagy úgy, de mindig a jelen problémáihoz kapcsolódik. Vagy analógiát keres a múltban (Eötvös József: Magyarország 1514-ben), vagy a jelen problémáinak gyökerét keresi (Móricz: Rózsa Sándor), Harsányi egyiket sem teszi. Egyszerűen érdekes akar lenni. S minden, ami elsősorban érdekes akar lenni, szükségszerűen alantassá válik. Ez a regény sem kivétel ez alól a szabály alól. A csatajelenetek, a csaták utáni fosztogatások, a gyilkolások, foglyok kínzása, recsegő koponyák, le-

szakadó karok, átvágott torkok, bugyborékoló vér teszik sokszor izléstelenné a könyvet.

A hamisítás még ebben a műben nem olyan nyilvánvaló. Az arisztokrata Zrínyit nyugodtan állíthatjuk példaként minden idők magyarja elé, mert korának leghaladóbb tendenciáit testesítette meg. De nézzük meg csak alaposan a regényeit: a hamisítás és ferdítés, a valóság megtagadása egyre erősebben áramlik Harsányi műveiből. Az *Üstökös* címmel Petőfiről írt életrajzi regényt. Szemérméletlenebbül hazug mű nem látott napvilágot a magyar könyvpiacra. Aki ezt a könyvet elolvassa és egy kicsit ismeri Petőfit, az csak egyet tehet; dühvel vegyes utálatallal dobja el. Aki nem ismeri, az előtt egy hányaveti kókler, egy beképzelt hólyag, egy élőfába is belekötő, féktelen hatalomvágyó krakéler, egy szélelbelélt figura jelenik meg. Hogy emlékezik Petőfi egyik istápolója, Lásznyai a költőről:

»Hányaveti nyegleségnek érezte a nyomorgó vándorszínész egetverő önérzetét, olyasfélét gondolt magába, hogy ennek az embernek józan esze nem is lehet.« Harsányi szerint Petőfi azért írja a királyellenes verseit, mert nem talál kiadót a János vitézre. Ez a Petőfi állandóan káromkodik, megbotránkoztatja a jó társaságot, ásitáskor nem teszi a kezét a szája elé, pipázik, köpköd stb. Vajjon mi a célja ezzel Harsányinak? Valósághoz hű, hiteles életrajzát adni az egyik legnagyobb magyar költőnek? Távolról sem. Azt hiszem, nem túlzok, ha azt mondom, hogy Petőfi személyén keresztül a szabadság denunciaciója.

Egy jelenetre hivatkozom, de ez az egy jellemző, mert ez a lényege az egész könyvnek, ennek rendelt alá a szerző mindent, s ennek érdekében hamisítja meg és ferdíti el a valóságot. A szabadságról vitatkozik Petőfi. A vita végén társai zavarba hozzák, s Petőfi így felel: *Én nem tartozom a szabályok alá. Két legyet üt itt egy csapásra. Egy füst alatt elintézi Petőfivel együtt a szabadságot is. Mít mond ez az idézet? Azzal, hogy Petőfivel kivétezi magát a szabályok alól, nem mást, mint azt, hogy az egész csak megvalósíthatatlan ábránd, azt, hogy Petőfi, sem akart mást a szabadság örve alatt elérni, mint saját egyéni érvényesülést.*

Miért hamisabb a Petőfi-kép, mint a Zrínyi? Mert itt már nem egy arisztokratát kell bemutatni, hanem a nép fiát. A valóság és Harsányi »elmélete« a *Szólalj, szólalj virrasztó*-ban még jobban fedte egymást. Harsányi Zrínyiket sze-

letne látni a Petőfi-korabeli »dicsőséges nagyurakban« is. Ezt azonban nem lehet. A valóság kérelmelhetetlen törvényein Harsányi írói rutinja csúfos kudarcot szenved. Az *Üstökös* ahhoz a törekvéshez hasonlatos, mintha valaki a Napról akarná bebizonyítani, hogy a sötétség terjesztője. Nem sikerülne. És nem sikerül Harsányinak sem, Petőfi magánélete furcsaságai, rossz szokásai egyoldalú kidomborításával lerántani arról a piedesztálról, ahová őt az egész világon ismert, szeretett és nagyra becsült művei emelték.

Harsányi társadalmi regényei a mult legolvasottabb könyvei közé tartoztak. Hogy az úri társaság unatkozó tagjainak üres óráit kellemessé tette, ez több mint valószínű. Nem ezekkel az emberekkel akarunk most vitatkozni. A mi feladatunk az, hogy megmutassuk ezeknek a műveknek az értéketlen silány-ságát, s ami még ennél is fontosabb, veszedelmes — mert burkolt — reakciós tendenciáit. Mi a rossz ezekben a regényekben? Hiszen »úgy olvastatják magukat«. Izgalmas szerelmi történetek, gyorspergésű cselekmény, váratlan, izgalmas fordulatok, oldalakon át tartó csókolózások, mi kell még ahhoz, hogy az ember »szórakozzzék«? A probléma azonban éppen itt van. A szórakozásban. Kétségtelen, hogy Harsányi nem akart semmi mást, mint szórakoztatni. De vajjon a szórakoztatásnak az a fajtája, mely emberekről beszél, megoldható-e úgy, hogy hallgat ezeknek az embereknek társadalmi problémájáról? Nyilvánvaló, hogy nem. Minden mű sugall valamilyen világnézetet, ez alól nem kivétel Harsányi sem. Legtöbbit olvasott regénye a *»Magdolna«*, a *»Három szerelem története«* alcímet viseli. A felületes olvasó valóban ezt kapja, s valóban ez volt a szándéka a szerzőnek is. Hubay Magdolna, jó néhány ezer hold tulajdonosának három szerelme három hatalmas kötet. Nem lehet számonkérni az írótól, hogy miért ír a dzsentrikről, miért nem a népről. Nem lépünk fel Harsányival szemben ilyen követelménnyel. De rá szeretnénk mutatni művei hatására, fel szeretnénk hívni a figyelmet arra a veszedelmes ideológiára, mely a sorok között búvik meg, s úgy hat, hogy az olvasók jórésze észre se veszi.

»A kínálást a háziasszonynak megköszönjük, az alkalmazottnak soha. A személyzet gépnek számít, a géphez pedig nem beszélünk. Ez nem lenézése, hanem megbecsülése az alkalmazottnak, mert ha szólunk hozzá, azonnal kimutatjuk, hogy ő nem gép, hanem a társaságból kizárt ember. Az evőeszközt a végén

kell megfogni, nem a közepén.« — oktatja Meszlényi bárónó az úri társaság kapuit döngető Kelen Jenőt. Ennek a szemforgató, embertelen »humanitásnak«, azaz »megbecsülésnek« az alapja világos. Vannak úriemberek és vannak, akik nem azok, s ez utóbbiak hivatottak szolgálni az előbbieket.

»A kommun béklyótlansága felszabadította aljas ösztöneiket, s mikor most újra lecsapott rájuk a büntető erőtlő való félelem, éppen olyan undokak voltak csúszó-mászó alázatosságukban, mint elébb fogvicsorgató rosszaságukban és erőszakosságukban.« Még ennél az idézetnél is szebben beszél a következő: a bárónó és a »hú, öreg cseléd« párbeszéde:

»Előbb járt a szája — számol be az öregasszony a kommunista házmester elfogásáról —, de akkor kapott két alkora pofont, hogy nekiesett az ajtónak. Tán azóta meg is nyuvasztották alaposan. De ha felakasztják, nem elég az nekem, elébb még kínoztatni kéne küssé.« A bárónó azonban így válaszol: »Komisz ember, de gyerekei vannak.«

A jóság, az emberség, a megbocsátás, azaz az emberi jótulajdonságok, erények — Harsányi szerint — kizárólag az úriemberek birtokában vannak. A többieknek csak aljas ösztöneik vannak és undorítóak. Meg kell állapítanunk, hogy a regénynek nem ez a fő mondanivalója, az eszmei tartalma. Az ugyanis egyáltalán nincs. De ez a világnézet árad sorai-ból. Egy-két, sőt egyetlen egy idézet is döntő lehet, ha kulcsproblémához kapcsolódik, s jelen esetben ezek az idézetek világosan bizonyítják azt, hogy Harsányi a szórakoztatás címén milyen világnézetet terjeszt. Miért kellett Harsányinak, ha pusztán szórakoztatni akart, ezt a világnézetet terjesztenie? Nyilvánvalóan azért, mert az úriosztály, a felsőtízezer szórakoztatása kifizetődőbb foglalkozás volt, mint a könyvhöz alig-alig jutó népé.

Harsányi nem »vívódott emberül a népek nyomorával«. A saját léte biztonságosan nyugodott a hatalmon belül, írói rutinja jó keretet biztosított számára. Aki pedig felcsap az úrirend szórakozta-

tójának, annak szükségszerűen azok szája íze szerint kell írni. Ezért, s nem valami »komoly politikai meggyőződésből« írt Harsányi úgy, ahogy írt. A »Tündércálynó« Szepezdy őrnagya fogalmazza meg legvilágosabban ezt a problémát: »Nekem mániám, hogy ez a fajta, amelyből mi ketten származunk, a világ első fajtája.« Ez kellett az unatkozó, semmittevő úrinépségnek, ez ringatta el őket, nincs itt semmi baj, mi vagyunk a világ első fajtája, s a többi nem számít. Ez a világnézet az, amit az olvasó »ráadásul« kap, ha arra szánja magát, hogy végigolvasson egy Harsányi könyvet. S ez éppen azért veszedelmes, mert csak melleslegesen jelenik meg, búvópatakként tör föl időnként, itt vagy ott. A felületes olvasó elmereng Hubay Magdolna szerelmein, s közben talán észre sem veszi, hogy a három szerelem közül miért éppen Keien Jenő, az emberileg rothadt csirkefogó, akinek első és ezredik vágya az, hogy bekerüljön az úri társaságba, s ennek érdekében lesz szerelmes Hubay Magdolnába, s mikor már nincs rá szükség, lélektelenül otthagyja. Mi ebből a tanulság? Pusztán az, hogy Kelen gazember? Nem egészen. Hiszen ő az, aki állástalan, nyomorult, lyukascipőjű értelmiségi, s ráadásul még törvénytelen gyerek, azaz: társadalmon kívüli. Azért rossz. Azért aljas, mert felkapaszkodott, mert nem született »úriember«...

Végezetül még egy kérdés: Vajjon az arisztokrácia tagjai közt nem volt valamire való egy sem? Ha ilyenről ír az író, akkor hazudik? Szó sincs róla. Írni mindenről lehet. Emberi emberről is, aki történetesen az arisztokráciához tartozik. De az igazi író akkor azt mutatja meg, hogy egy jobb sorsra érdemes ember mint utközik össze pusztulni induló osztálya rothadtságával. Harsányi nem ezt teszi. Hősei remek emberek, all-round atléták, de azért azok, mert úriemberek.

Ez a burkolt tendencia, mely Harsányi szórakoztató műveiből árad. A szórakoztató szándék mögött ott van a veszedelmes mérég: egy elpusztítandó, s lényegében már elpusztult világ hazug glorifikálása.

BESSENYEI GYÖRGY

Könyvtári terminológiai szótár jelent meg Párizsban az UNESCO kiadásában 1953. végén. A szótár szerzője az elhúnyt Lemaitre Henri, ismert francia könyvtáros. Tartalma kb. 2500 könyvtári és könyvészeti kifejezés. A tervek szerint a közeljövőben orosz és spanyol nyelven is meg fog jelenni ez a kiadvány. A szótárnak az az érdekessége, hogy a három idegen nyelvű hasáb mellett még egy negyedik, üresen hagyott hasáb is van, amelybe kiki saját anyanyelvén beírhatja a megfelelő szakkifejezést. Az anyag csoportosítása az egyetemes füzetes osztályozás rendszerét követi (Bibliotekarz).

Több mint húszezer könyv, okirat és levél van Jórészit feldolgozatlanul a csurgói Csokonai gimnázium levéltárában. A tanári kar vállalta, hogy rendezzi a gazdag anyagot. Máris több Csokonai-kézirat és számos értékes levél került elő. A közelmúltban Kincses Ferenc igazgató vaskos fólialakú kötetet talált. A »Fragmentum pasquillorum« címet viselő gúnyve-s-gyűjtemény 1790-ből származik és több mint 300 verset tartalmaz. A versek nagyrésze az osztrák uralom elleni egykori közhangulat tanúja (Magyar Nemzet).